

Anna Cisińska¹, Grażyna Cisińska²

¹Zakład Pielęgniarstwa Społecznego i Zarządzania w Pielęgniarstwie, Uniwersytet Medyczny w Łodzi

²Polskie Towarzystwo Historii Medycyny i Farmacji, Oddział Łódzki, Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne Oddział Łódzki

Motywy wyboru studiów pielęgniarских na przykładzie Uniwersytetu Medycznego w Łodzi

Reasons for choosing the example of nursing studies at the Medical University of Lodz

STRESZCZENIE

Wstęp. Czynniki determinujące wybór zawodu bywają zróżnicowane, jednak bardzo często znajdują przełożenie na późniejszą formację zawodową, jakość pracy oraz komfort podmiotów korzystających z usług przedstawicieli danego zawodu.

Cel. Celem przedstawionego badania było poznanie czynników wyboru zawodu pielęgniarki z perspektywy studentów studiów pielęgniarских.

Materiał i metody. Badania ankietowe przeprowadzono wśród 135 studentów pierwszego i trzeciego roku studiów pielęgniarских pierwszego stopnia Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.

Wyniki. Największy wpływ na wybór studiów pielęgniarских miała przydatność wiedzy i umiejętności w życiu codziennym (odpowiedź wskazana przez 52% respondentów) i chęć pomagania ludziom (51,1%).

Wnioski. Najczęściej przez respondentów wskazywane czynniki determinujące wybór kierunku studiów świadczą o podejmowaniu decyzji i planowaniu przyszłości w sposób dojrzały i świadomy, co można uznać za optymistyczną prognozę wyboru zawodu.

Problemy Pielęgniarstwa 2014; 22 (4): 433–438

Słowa kluczowe: wybór zawodu; pielęgniarka

ABSTRACT

Introduction. There is variety of nurse profession choosing factors, however they are tend to be reflected in the later professional training, quality of work and entities comfort using these services.

Aim. The purpose of this study was to investigate nurse profession choosing factors from nursing students point of view.

Material and methods. A survey was conducted on population of the first and third year 135 first degree nursing students Health Faculty, University of Medicine in Lodz.

Results. The biggest influence on the choice of study was the knowledge usefulness and skills in everyday life (answer indicated by 52% of respondents) and the desire to help people (51.1%).

Conclusions. The outcome of this survey can be considered as optimistic forecast of profession choice. Most respondents demonstrated mature and aware decision-making and planning way for the future, because of factors indicated by them.

Nursing Topics 2014; 22 (4): 433–438

Key words: choice of profession; nurse

Wstęp

Czynniki determinujące wybór zawodu bywają zróżnicowane, jednak bardzo często znajdują przełożenie na późniejszą formację zawodową, jakość pracy oraz komfort podmiotów korzystających z usług

przedstawicieli danego zawodu. Szczególnie istotne znaczenie ma to w przypadku personelu medycznego, gdzie — poza niezbędnymi predyspozycjami psychofizycznymi — indywidualne motywy wyboru tej właśnie drogi zawodowej w niemałym stopniu wpływają na

ogólną ocenę systemu opieki zdrowotnej. Zespół pożądaných cech, okreśłany potocznie mianem „powołania” do zawodu, można kreować lub wzmacniać na etapie kształcenia zawodowego, jednak pod warunkiem odpowiedniego rozpoznania świadomości uczniów, studentów i słuchaczy, umożliwiającego modelowanie programu edukacji. Jednym z istotnych instrumentów, pozwalających na wstępną ewaluację, jest analiza motywów wyboru kierunku nauki. Pogłębiona interpretacja psychologiczna i socjologiczna wyników tych badań pozwala na bardziej efektywne rozłożenie akcentów w procesie dydaktycznym, ale ma jeszcze jeden wymiar poznawczy: skłania studentów do wartościowej autorefleksji [1].

Potoczne wyobrażenie o zawodzie pielęgniarstwa, jakie zazwyczaj towarzyszy studentom rozpoczynającym swoje kształcenie zawodowe w tej dziedzinie, ulega weryfikacji w toku studiów, a przede wszystkim zajęć praktycznych. Techniki licznych czynności zabiegowych i pielęgnacyjnych, skorelowane z wiedzą specjalistyczną, muszą iść w parze ze sprawnością manualną, ponadprzeciętną odpornością na stres, empatią, refleksem, precyzją itp. Szeroki katalog predyspozycji teoretycznie powinien być uświadamiany już na etapie poradnictwa zawodowego w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych, jednak doświadczenia pracy ze studentami weryfikują zbyt idealistyczne założenia [2, 3].

W indywidualnych obserwacjach zauważa się związek między stopniem psychofizycznego dostosowania do przyszłego zawodu a deklarowanymi motywami jego wyboru. Próba ukazania mechanizmów opisywanego wyboru w odniesieniu do środowiska pielęgniarstwa wydaje się nie tylko frapującym doświadczeniem socjologicznym, ale także badaniem przydatnym do modelowania procesu dydaktycznego w ramach studiów pierwszego stopnia.

Cel

Podstawowym celem przedstawionego badania było poznanie czynników wyboru zawodu pielęgniarstwa z perspektywy studentów studiów pielęgniarstwa.

Materiał i metody

Badania ankietowe przeprowadzono wśród studentów studiów pielęgniarstwa pierwszego stopnia Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (w okresie od stycznia do marca 2013 r.). Metodą wykorzystaną w pracy był sondaż diagnostyczny, a narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety opracowany specjalnie dla potrzeb badań. Ankieta była dobrowolna i anonimowa. Każdy respondent przed rozpoczęciem badania otrzymał pisemną informację dla uczestnika badania oraz wyraził zgodę na udział w nim. Kwestionariusz

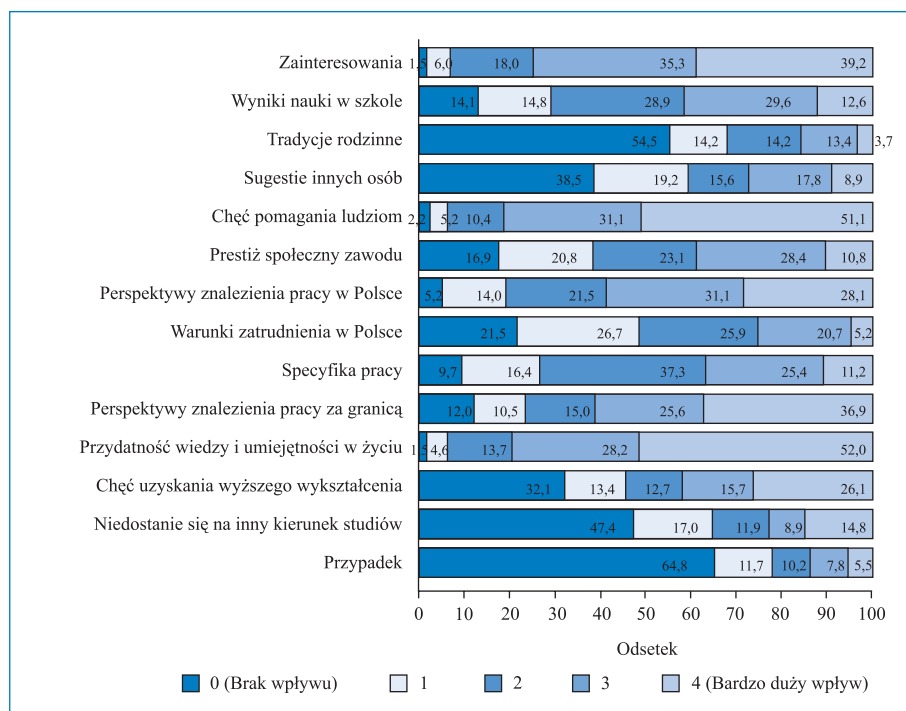
został skierowany łącznie do 135 osób studiujących na studiach pielęgniarstwa pierwszego stopnia. W tejże populacji najliczniejszą grupę, bo aż 81-osobową (60% badanych), stanowili studenci trzeciego roku, a pozostali — 64 osoby (40%), to studenci pierwszego roku pielęgniarstwa. W opisywanej grupie studentów większość stanowiły kobiety — 132 osoby (97,8% badanych), co odpowiada aktualnym proporcjom w odniesieniu do tegoż kierunku kształcenia na Uniwersytecie Medycznym w Łodzi, a także ilustruje stopień feminizacji zawodu. Badanie ankietowe oparto na kwestionariuszu wartościującym: respondenci oceniali, na ile każdy z 14 wymienionych czynników wyboru wpływał na ich decyzję. Wpływ ten został zobrazowany w pięciostopniowej skali, gdzie wartość „0” oznaczała brak wpływu, zaś wartość „4” — wpływ bardzo duży. Ponadto ankietowani mogli udzielić własnej odpowiedzi, o ile w indywidualnych przypadkach mogły zaistnieć inne niż przewidziane w kwestionariuszu determinanty wyboru zawodu.

Wyniki

W toku badania ankietowego, studenci pierwszego i trzeciego roku pielęgniarstwa Uniwersytetu Medycznego w Łodzi ocenili czynniki, które wpłynęły na podjęcie kształcenia na kierunku pielęgniarstwo (ryc. 1).

Największy deklarowany wpływ na wybór studiów pielęgniarstwa miała przydatność wiedzy i umiejętności w życiu codziennym (odpowiedź wskazana przez 52% respondentów) i chęć pomagania ludziom (51,1%). Na kolejnym miejscu znalazły się osobiste zainteresowania (39,2%) i obiecujące perspektywy znalezienia pracy za granicą (36,9%). Stosunkowo duży odsetek badanych wskazał perspektywy znalezienia pracy w Polsce (28,1%) oraz na chęć uzyskania wyższego wykształcenia — bez związku z wyborem zawodu pielęgniarstwa — (26,1%). Czynniki te świadczą o dużym pragmatyzmie; przydatność wiedzy i umiejętności, nabytych w toku studiów, w życiu codziennym — także prywatnym — jest niekwestionowana; znaczna część osób doświadcza potrzeby sprawowania opieki nad chorymi, często przewlekle lub obłożnie. Jeśli w ocenie różnych czynników mających wpływ na wybór studiów pielęgniarstwa weźmiemy pod uwagę dwa ostatnie punkty skali (3 i 4), wówczas najczęściej wybieranymi czynnikami są: chęć pomagania ludziom (82,2%), przydatność wiedzy i umiejętności (80,2%), zainteresowania (74,5%). Kolejnymi czynnikami okazują się: perspektywy znalezienia pracy za granicą (62,5%) oraz perspektywy znalezienia pracy w Polsce (59,2%).

Z kolei jako czynniki pozostające bez wpływu na wybór studiów pielęgniarstwa najczęściej wskazywano: przypadek (61,5%), tradycje rodzinne (54,5%) oraz niedostanie się na inny kierunek studiów

Rycina 1. Czynniki wyboru studiów pielęgniarstwa w ocenie studentów

Figure 1. Factors choose nursing studies in the assessment of students

Źródło: badania własne

(47,4%). Jeśli połączymy klasyfikację w obrębie dwóch najniższych wartości na skali wpływu (0 — brak wpływu i 1), zaobserwujemy najczęstsze wskazania czynników: przypadek (76,5%), tradycje rodzinne (68,7%), niedostanie się na inny kierunek studiów (64,4%) i sugestie innych osób (57,7%); te właśnie czynniki nie miały żadnego wpływu na wybór kierunku studiów bądź był on bardzo mały. Przypadkowy wybór kierunku kształcenia, związany zwykle z niepowodzeniem w zabiegach o przyjęcie na inny kierunek studiów lub też spowodowany sytuacją losową, nie musi przekreślać możliwości uzyskania kompetencji zawodowych oraz profesjonalnego wykonywania obowiązków zawodowych w przyszłości, jednak stwarza większe ryzyko dyskomfortu psychicznego dla osoby, która nie odczuwa satysfakcji z wyboru swojej drogi życiowej. Spośród innych, nie wymienionych czynników, pojedyncze osoby w odpowiedzi na pytanie otwarte wskazywały: spełnienie marzeń, chorobę członka rodziny i chęć utrzymania renty rodzinnej (której pobieranie jest uwarunkowane edukacją).

W aktualnych warunkach rynku pracy bardzo istotnym czynnikiem wyboru kierunku studiów okazały się perspektywy zatrudnienia – zarówno w Polsce (wpływ zadeklarowało 94,8% studentów), jak i poza granicami (88%). Rozpoznanie sytuacji na rynku pracy już na etapie wyboru studiów, mimo zachodzących

zmian społeczno-gospodarczych, zwiększa prawdopodobieństwo stabilizacji zawodowej po ukończeniu nauki. W kontekście procesów demograficznych, a zwłaszcza starzenia się społeczeństwa, opieka zdrowotna jawi się jako obszar mniej zagrożony zjawiskiem bezrobocia, a nawet rozwojowy — jeśli chodzi o miejsca pracy. W przeciwieństwie do wielu innych segmentów gospodarki, w opisywanej dziedzinie człowiek pozostaje niezastąpiony; automatyzacja i postęp technologiczny nie wpływają zauważalnie na wielkość zatrudnienia, zaś popyt na usługi wzrasta, co jest nie tylko konsekwencją przemian demograficznych, ale także ekonomicznych. Społeczeństwa dążą do optymalizacji standardów życia, w tym także opieki nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i niesamodzielnymi, dlatego profesjonalna kadra medyczna i opiekuńcza jawi się jako szczególnie potrzebna na rynku pracy. Warto jednocześnie odnotować, że przytłaczająca większość ankietowanych bierze pod uwagę wyjazd za granicę — czasowy lub stały, co w przypadku zawodu pielęgniarstwa wydaje się atrakcyjną alternatywą ze względu na wciąż ogromne dysproporcje płacowe między Polską a zachodnimi krajami Unii Europejskiej. Dla bardzo dużej części respondentów czynnikami, które wywarły wpływ na wybór kierunku studiów, okazały się specyfika pracy (90,2%) i warunki zatrudnienia personelu pielęgn-

niarskiego (78,5%). Ogólnikowość odpowiedzi nie pozwala na szczegółową analizę, które elementy owych warunków respondenci uznali za stosunkowo atrakcyjne i przyciągające do zawodu. Rozpatrując w tym punkcie kwestie wynagrodzeń, statusu pracowniczego, organizacji pracy, poczucia stabilizacji i — w konsekwencji — bezpieczeństwa socjalnego, obciążenia fizycznego, specyfiki zakresu obowiązków itp., dochodzimy do wniosku, że wskazane byłyby w kolejnej edycji badania zmodyfikowanie wariantów odpowiedzi w sposób pozwalający na bardziej precyzyjną identyfikację wyobrażeń oraz motywów respondentów.

Dla 85,9% ankietowanych znaczenie dla wyboru kierunku studiów miały wyniki edukacji w szkole ponadgimnazjalnej.

Warto zwrócić uwagę, że w odniesieniu do niemal połowy badanych (45,5%) zaistniał — z różnym nasileniem wagi — czynnik tradycji rodzinnych; można wnioskować, że wśród bliskich tych studentów znalazły się osoby wykonujące zawód pielęgniarki lub pokrewne zawody medyczne. „Dziedziczenie” zawodu po rodzicach, obserwowane z różnym nasileniem w przypadku poszczególnych profesji, nie odgrywa tu większej roli, co tłumaczyć można przede wszystkim uwarunkowaniami materialnymi, gdyż w opinii socjologów to właśnie one są silną determinantą wspomnianego zjawiska. W badaniach CBOS z 2009 roku wykazano, że rodzice w wyborze przyszłej drogi życiowej preferują dla córek przede wszystkim specjalności medyczne (27%), głównie zawód lekarza. Zawód pielęgniarki poleciłoby jedynie 2% z nich. W przypadku synów najczęściej przez rodziców widziane były zawody wykształcenia technicznego, na drugim miejscu zawody medyczne, także przede wszystkim zawód lekarza (12%) [4].

Ponad połowa studentów pielęgniarstwa objętych ankietą (52,6%), bezskutecznie zabiegała o przyjęcie na inny kierunek studiów. Nie oznacza to, że rekrutacja na pielęgniarstwo to jednoznaczny wynik negatywnej fluktuacji. Dla 14,8% niepowodzenie w staraniach o inny indeks zdecydowało w największym stopniu o wyborze pielęgniarstwa, a na kolejnych 8,9% miało duży wpływ. Suma tych odpowiedzi wydaje się znacząca, jednak w obecnych realiach, gdy regułą jest równoczesne ubieganie się o przyjęcie na kilka kierunków studiów, nie dziwi duży odsetek niepowodzeń. Rekrutacja zredukowana do *de facto* matematycznej i zautomatyzowanej za pomocą systemu komputerowego oceny wyników kandydata na studenta, pozwala na sztuczną multiplikację liczby aplikacji, niekiedy nazbyt optymistycznie nastawionych absolwentów szkół ponadgimnazjalnych.

Pozostaje jeszcze jeden czynnik wyboru kierunku studiów, który wymaga pogłębionej interpretacji: chęć

uzyskania wyższego wykształcenia bez związku z wykonywaniem pracy pielęgniarki. Wpływ tego czynnika zadeklarowało 67,9% respondentów, ale aż 26,1% uznało go za bardzo znaczący dla wyboru studiów.

Dyskusja

Problematyka czynników wyboru zawodu pielęgniarki w opinii studentów pojawia się zarówno w polskiej literaturze przedmiotu [5], jak i zagranicznej [6–9].

Uzyskane rezultaty badań dotyczących czynników wyboru zawodu pielęgniarki można odnieść do wyników analogicznych badań innych autorów. Prowadzone w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku — w jakże odmiennych realiach społeczno-gospodarczych — badania nad motywami podjęcia nauki w Medycznych Studiach Zawodowych wskazywały na chęć niesienia pomocy innym jako wiodącą przyczynę kształcenia w tym zawodzie [10]. Pamiętajmy jednak, że w ówczesnej sytuacji szereg motywów, takich jak praca zagranicą, praktycznie nie istniał.

Wyniki innych badań przeprowadzonych w 2002 roku wśród 53 studentów pierwszego roku pielęgniarstwa Wydziału Ochrony Zdrowia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie wykazały, że większość badanych (52,8%) jako najważniejszy powód wyboru kierunku studiów wskazała chęć niesienia pomocy drugiemu człowiekowi. Drugim wiodącym motywem wyboru były zainteresowania tematyką medyczną (24,5%). Sporadycznie wskazywano zachętę ze strony rodziny (3,8%), brak innych możliwości (5,7%) oraz przydatność wiedzy i umiejętności pielęgniarzkich we własnym życiu (5,7%). W tych samych badaniach okazało się, że istotnym elementem mającym wpływ na studiowanie miały wcześniejsze doświadczenia (pozytywne i negatywne) związane z ochroną zdrowia. Wśród pozytywnych doświadczeń wymieniano pobyt w szpitalu, obserwację pracy pielęgniarki, wielkie znaczenie pracy pielęgniarki, zaś wśród negatywnych — konflikt z ludźmi, trudne warunki pracy, zły przykład starszych pielęgniarek [11].

Wyniki badań przeprowadzonych 2004 roku na grupie 1001 studentów pierwszego roku w losowo wybranych uczelniach akademickich w Polsce wykazały, że głównymi motywami wyboru studiów licencjackich na kierunku pielęgniarstwa były kolejno: zgodność swoich zainteresowań z kierunkiem studiów (729 osób, tj. 72,8%), predyspozycje i cechy charakterologiczne (641 osób, tj. 64,0%), preferowane wartości życiowe (525 osób, tj. 52,4%), możliwość wyjazdu zagranicę (476 osób, tj. 47,5%), pewność zatrudnienia (383 osób, tj. 38,2%). Do najrzadziej wybieranych odpowiedzi należały: chęć

studiowania ze znajomymi (6,09%), niewielka odległość zamieszkania od uczelni (15,2%), potrzeba poszerzenia wiedzy i kompetencji zawodowych (17%), prestiż zawodu (18,3%) [12].

Interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości okazała się ważnym atutem decydującym o wyborze kierunku kształcenia wśród 78,4% respondentów (spośród 148) studiów licencjackich w Instytucie Pielęgniarstwa i Położnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Na drugim miejscu (45,9%) badani wymienili prestiż zawodu pielęgniarstwa. Wśród innych czynników znalazł się prestiż uczelni (32,4%) oraz tradycje rodzinne (16,2%). Analizując czynniki wewnętrzne, w tej grupie wpływ na wybór zawodu podyktowany był chęcią niesienia pomocy innym (78,4%), zbliżona liczba uważała, że na wybór profesji miała wpływ perspektywa kontaktu z ludźmi związanymi z medycyną (71,6%) [13].

Ważnym czynnikiem, który powinien być uwzględniany przy wyborze kierunków studiów, są zainteresowania, które z punktu psychologii pełnią rolę w rozwoju i kształtowaniu osobowości człowieka [14]. Wśród badanej grupy łódzkich studentów na zainteresowania jako czynnik mający wpływ na wybór zawodu wskazało 39,2% respondentów.

Wśród motywów wyboru zawodu pielęgniarstwa wskazywanych przez studentów na uwagę zasługuje również perspektywa znalezienia pracy nie tylko w Polsce, ale również zagranicą. Młodzi ludzie podejmując naukę na poziomie akademickim oczekują lepszych warunków zatrudnienia oraz uwzględniają w swoich planach emigrację do krajów Unii Europejskiej. Obecnie obserwuje się coraz większe braki kadrowe w placówkach ochrony zdrowia nie tylko w Polsce, ale w większości krajów Unii Europejskiej (UE). Przyczyny niedoboru pielęgniarek w naszym kraju uwarunkowane są atrakcyjnymi ofertami pracy za granicą dla tej grupy zawodowej. Jedną z najbardziej oczywistych przyczyn migracji pielęgniarek było (i jest) poszukiwanie miejsca zatrudnienia tym bardziej, że jest niedobór personelu we wszystkich krajach wysoko rozwiniętych, np. w Anglii szacuje się go na ponad 20 tysięcy [15]. O wyborze pielęgniarstwa decydowało także niedostanie się na inny kierunek studiów (14,8%).

Wśród czynników, który miał duży wpływ na wybór zawodu respondenci wymienili prestiż społeczny zawodu (10,8%). Potrzeba prestiżu i uznania wiąże się z pragnieniem potęgi, wyczynu, wolności, potrzeby respektu i uznania ze strony innych ludzi [16, 17]. W świetle wyników przeprowadzonych w 2012 roku przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) dotyczących prestiżu zawodów, wysoką pozycję w hierarchii zajmują zawody, których cechą wspólną jest

duża użyteczność społeczna oraz znaczny wysiłek, zwłaszcza fizyczny. Do tej grupy należy zawód pielęgniarstwa, dla której szacunek ma ponad trzy czwarte Polaków (77–78%) i tym samym zajmuje czwarte miejsce [18]. Zdarza się także przypadkowy wybór zawodu, co dotyczyło — przypomnijmy — 5,5% badanych. Niewłaściwy wybór zawodu niesie za sobą niezadowolony z życia, niespełnione oczekiwania oraz frustrację [19].

Wnioski

Najczęściej przez respondentów wskazywane czynniki determinujące wybór kierunku studiów świadczą o podejmowaniu decyzji i planowaniu przyszłości w sposób dojrzały i świadomy, co można uznać za optymistyczną prognozę wyboru zawodu. Poszczególne warianty odpowiedzi są zgodne z predyspozycjami niezbędnymi do pracy pielęgniarstwa (na przykład empatia, precyzja, profesjonalizm w realizacji obowiązków). Równocześnie w badanym gronie studentów zarysowała się grupa, która nie planuje pracy w zawodzie pielęgniarstwa, ale kierunek studiów uważa za pragmatyczny i potencjalnie przydatny w życiu.

Piśmiennictwo

1. Kępińska-Fraćkowiak A. Podręcznik stosowania metody diagnostycznej. Preferencje zawodowe. I & D Studio 2, Poznań 2013.
2. Tęcza B., Kłapa Z. Satysfakcja pielęgniarek z wykonywanej pracy. *Pielęgniarka i Położna* 2003; 6: 8–10.
3. Andruszkiewicz A. Typy zachowań i przeżyć w pracy w grupie pielęgniarek. *Problemy Pielęgniarstwa* 2007; 2–3: 157–161.
4. Krajewska-Kułać E., Van Damme-Ostapowicz K., Bieleń A. i wsp. Samoocena postrzegania zawodu pielęgniarstwa oraz zdolności rozumienia empatycznego innych ludzi przez studentów pielęgniarstwa. *Problemy Pielęgniarstwa* 2010; 1 (1): 1–10.
5. Dziubak M., Motyka M. Motywy wyboru zawodu pielęgniarstwa i ich uwarunkowania-badania studentów kierunku pielęgniarstwa Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Problemy Pielęgniarstwa* 2013; 21 (3): 281–289.
6. Nilsson K., Stomberg J.M. Nursing students motivation toward their studies — a survey study. *BMC Nursing* 2008; 7 (6): 1–7.
7. McLaughlin K., Moutray M., Moore C. Career motivation in nursing students and the perceived influence of significant others. *J. Adv. Nurs.* 2010; 66 (2): 404–412.
8. Jirwe M., Rudman A. Why choose a career in nursing? *J. Adv. Nurs.* 2012; 68 (7): 1615–1623.
9. Mimura C., Griffiths P., Norman I. What motivates people to enter professional nursing? *Int. J. Nurs. Stud.* 2009; 46 (5): 603–605.
10. Wrońska I., Mariański J. Wartości życiowe młodzieży na przykładzie szkół pielęgniarstwa. *Akademia Medyczna i Neurocentrum, Lublin* 1999.

11. Tęcza B. Motywacja wyboru zawodu pielęgniarki w aspekcie powołania i altruizmu. *Pielęgniarstwo Polskie* 2003; 2 (16): 170–174.
12. Kądalska E., Fronczyk K., Wrońska I. Postrzeganie zawodu pielęgniarki przez studentów studiów licencjackich. *Pielęgniarstwo XXI wieku* 2006; 1–2 (14/15): 115–119.
13. Binkowska-Bury., Marć M., Sobolewski M. Orientacja życiowa a czynniki motywujące młodzież do podejmowania kształcenia w zawodzie pielęgniarki w oparciu o badania studentów kierunku pielęgniarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. *Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego* 2005; 2: 149–155.
14. Gurycka A. *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
15. Franek G., Kulik H., Ferdyn M. Zainteresowanie zawodem pielęgniarki wśród młodzieży szkół licealnych. *Problemy Pielęgniarstwa* 2012; 20 (4): 423–430.
16. Sadurska A., Ślusarska B., Fidecki W., Wrońska I. Prestiż zawodu pielęgniarki w Polsce. *Pielęgniarstwo XXI wieku* 2006; 4 (17): 53–55.
17. Sobczak M. Motywy wyboru zawodu a wypalenie zawodowe pielęgniarek. *Problemy Pielęgniarstwa* 2010; 18 (2): 207–211.
18. *Prestiż zawodów*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2009: 2–3.
19. Kądalska E., Fronczyk K. Motywy wyboru studiów licencjackich na kierunku pielęgniarstwo w Polsce. *Pielęgniarstwo XXI wieku* 2006; 1/2 (14/15): 111–114.